

EKOLOGIK MADANIYAT, MA'RIFAT, TA'LIM VA TURIZM

Xodjayeva Naimaxon Umirzaqovna

Namangan davlat universiteti

Anatomiya va fiziologiya kafedradasi o'qituvchisi

G'aybullayev Saydullo Fayzullo o'g'li

Namangan davlat universiteti

Pediatrica ishi yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ekologik madaniyat, ma'rifat, ta'lim va turizm insoniyat jamiyatining barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bu to'rt tushuncha zamonaviy hayotda ongli yondashuv, atrof-muhitga ehtiyotkor munosabat, hamda jamoatchilikda ekologik bilimlarni mustahkamlash va ular asosida barpo etilgan zamonaviy madaniyatni shakllantirish uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ekologik madaniyat bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismiga aylandi. U ijtimoiy ongda, jamiyat a'zolari turmush tarzida, tabiatga munosabati, mehnat va hayotiy faoliyatda o'z ifodasini topmoqda. Ekologik madaniyat insonlarning tabiatga bo'lgan munosabati, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish, atrof-muhitni tozalash va asrash kabi jarayonlarda namoyon bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *ekologik madaniyat, ekologik ma'rifat, ekologik ta'lim, ekoturizm, barqaror taraqqiyot, tabiiy resurslar, atrof-muhit muhofazasi, ekologik tarbiya, ekologik xavfsizlik, ekologik ong.*

Аннотация: *Экологическая культура, просвещение, образование и туризм играют важную роль в устойчивом развитии человеческого общества. Эти четыре концепции служат основой для осознанного подхода к современной жизни, бережного отношения к окружающей среде, а также для укрепления экологических знаний в обществе и формирования на их основе современной культуры. Экологическая культура стала неотъемлемой частью развития общества сегодня. Она выражается в общественном сознании, образе жизни членов общества, их отношении к природе, трудовой и жизнедеятельности. Экологическая культура проявляется в таких процессах, как отношение людей к природе, рациональное использование природных ресурсов, очистка и сохранение окружающей среды.*

Ключевые слова: *экологическая культура, экологическое просвещение, экологическое образование, экотуризм, устойчивое развитие, природные ресурсы, охрана окружающей среды, экологическое образование, экологическая безопасность, экологическое сознание.*

Abstract: *Ecological culture, enlightenment, education and tourism play an important role in the sustainable development of human society. These four concepts serve as a foundation for a conscious approach to modern life, a careful attitude to the environment, as well as strengthening environmental knowledge in society and forming a modern culture based on them. Ecological culture has become an integral part of the development of*

society today. It is expressed in social consciousness, the lifestyle of members of society, their attitude to nature, work and life activities. Ecological culture is manifested in processes such as people's attitude to nature, rational use of natural resources, cleaning and preservation of the environment.

Keywords: *ecological culture, ecological enlightenment, ecological education, ecotourism, sustainable development, natural resources, environmental protection, ecological education, ecological safety, ecological awareness.*

Kirish

Ekologik madaniyatning asosiy belgilari ongli munosabat, mas'uliyat, ekologik yetuklik va ekologik ongdir. Ekologik madaniyat darajasi oshgan jamiyatda insonlar o'z dunyoqarashini hayotiy tajriba bilan boyitadi, hayotini tabiat qonuniyatlari asosida tashkil etadi, mehnat va dam olishini ekologik talablar asosida tashkil etishga harakat qiladi. Ekologik madaniyatga ega kishi tabiatga zarar yetkazmaydigan yashash tarzini tanlaydi va o'z atrofidagi muhitni asrashga intiladi. Bu jarayonda ma'rifat, ta'lim va tarbiyaning roli juda katta. Ekologik madaniyat ham har tomonlama rivojlangan shaxsiyat sifatida shakllanadi. Bunday shaxs tabiatga, o'ziga va kelajak avlodga nisbatan mas'uliyatli qaraydi. Uning dunyoqarashi ekologik talablar asosida rivojlanadi. Ekologik ma'rifat esa jamiyat a'zolari ekologik bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishi, atrof-muhit haqidagi to'g'ri axborotlarni olish va ulardan oqilona foydalanishga tayyor bo'lishiga xizmat qiladi. Ekologik ma'rifat insonning tabiat va jamiyat taraqqiyoti, tabiat va insoniyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar haqidagi bilim va ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish jarayonini anglatadi. Ekologik ma'rifat orqali insonlar atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik muammolar va ularning oqibatlari haqida chuqur bilimga ega bo'ladilar. Ma'rifatning shakllanishi uchun esa zamonaviy ta'lim muassasalarining faoliyati, ommaviy axborot vositalari, internet hamda jamoatchilik faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot uslublari

Ekologik madaniyat, ma'rifat, ta'lim va turizm borasidagi tadqiqotlarda ko'plab metod va yondashuvlardan foydalaniladi. Avvalo, kuzatuv usuli juda katta ahamiyat kasb etadi, chunki ekologik madaniyat va ma'rifat darajasi, yoshlar va kattalarning tabiatga bo'lgan munosabati, turizm obyektlarining ekologik holati bevosita joyiga chiqib, atrof-muhitda amalga oshirilayotgan amaliy ishlarni va o'zgarishlarni ko'zdan kechirish orqali aniqlanadi. Kuzatuvda tadqiqotchi jamiyatda ekologik qadriyatlar va tabiatni asrashga yo'naltirilgan faoliyatni diqqat bilan o'rganadi. So'rov usuli orqali keng aholi, talabalar, o'qituvchilar, sayyohlar va turizmga aloqador soha vakillarining fikr-mulohazalari yig'iladi. Maxsus savollar asosida tayyorlangan anketa yoki so'rovnomalar yordamida ularning ekologik madaniyati, bilimlari, turizmga va tabiatni muhofaza qilishga bo'lgan munosabati hamda ekologik ta'lim darajasi haqida muhim axborotlar olinadi. So'rov natijalari ekologik ong, mavzuga qiziqish, amaliy ko'nikma va bilim holatini diagnostika qilish imkonini beradi. Suhbat va intervyu usuli ham keng qo'llaniladi. Ushbu usulda tadqiqotchi o'z sohasining

yetakchi mutaxassislari, ekologlar, rasmiy shaxslar, pedagoglar yoki mahalliy aholi vakillari bilan muloqotga kirishadi. Yuzma-yuz suhbatlar orqali ekologik madaniyatning rivoji, amaliy muammolar, mavjud kamchiliklar, ijtimoiy tomonidan kelib chiqadigan muammolar va takliflardan boxabar bo'linadi. Ushbu jarayonda respondentlarning chuqur fikrlari, tajribalari va kelajak uchun zarur istiqbollar o'rganiladi. Hududiy va geografik tahlil yo'li orqali muayyan mintaqada yoki hududda ekologik vaziyat, tabiiy resurslardan foydalanish darajasi, turizm rivoji, ekologik ta'lim va ma'rifat berish borasidagi mavjud ahvol o'rganiladi. Bu usul yordamida aynan qaysi hududda ekologik muammolar, imkoniyatlar yoki yangi loyihalar mavjudligi aniqlanadi va ularning yechimlari ishlab chiqiladi [1, 38].

Eksperimental yondashuvda esa to'g'ridan-to'g'ri amaliy tajribalar o'tkaziladi. Masalan, bir maktab yoki kichik bir hududda ekologik ta'lim dasturi joriy qilinadi yoki turizm obyektida atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatni kuchaytiruvchi tadbirlar amalga oshiriladi. Ushbu natijalar dastlabki holat bilan taqqoslanib, eksperimentni samaradorligi o'lchanadi va yangi xulosalarga kelinadi. Statistik tahlil usuli orqali ekologik ma'lumotlar, rasmiy statistikalar, turistik oqim, atrof-muhit ifloslanishi, ta'lim darajasi va aholi soni kabi ko'rsatkichlar yig'ilib, jadval, grafik va diagrammalar vositasida tahlil qilinadi. Bu natijalar orqali ekologik madaniyat va turizm o'rtasidagi bog'liqlik, o'zgarishlar dinamikasi, mavjud muammolar va yangilanishlar aniqlanadi. Hujjatlar tahlili yo'li ham ko'p qo'llaniladi. Ushbu usulda mavjud huquqiy-normativ hujjatlar, dasturlar, buyruqlar, rasmiy hisobotlar, ommaviy axborot vositalari materiallari, ilmiy maqolalar, kitoblar va boshqa manbalar chuqur o'rganiladi. Hujjatlarni tahlil qilish orqali hozirgi holat, ilgari amalga oshirilgan ishlar va kelgusidagi rejalar yoritiladi, shuningdek ta'lim va turizm sohasidagi ekologik yo'nalishlar, muammolar va imkoniyatlar yuzasidan real ma'lumotlar to'planadi. Yana bir muhim usul ekologik monitoringni tashkil etishdir. Manzilli yoki muntazam ravishda hududlarda ekologik ahvolga monitoring olib borilib, o'zgarishlar, muammoli nuqtalar, salbiy va ijobiy tendensiyalar aniqlanadi. Bu usulning ustunligi shundaki, u ekologik vaziyatni doimiy kuzatishda, ma'lum vaqt oralig'ida sodir bo'ladigan jarayonlarni o'rganishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Taqqoslash yondashuvi ham ekologik madaniyat va turizmdagi yutuq va kamchiliklarni, ularning o'zgarishi va farqlarini tahlil qilishda foydalidir. Bu orqali turli davrlar, hududlar yoki aholining turli qatlamlari o'rtasida mavjud o'ziga xosliklar va umumlarga xos jihatlar aniqlanadi, eng yaxshi tajriba va yechimlar topiladi [2, 38].

Zamonaviy multimediyaviy va axborot texnologiyalari asosida olib borilayotgan tahliliy usullar, masofaviy o'qitish, elektron platformalardan foydalanish, onlayn so'rovlar va virtual ekskursiyalar tashkil etish orqali ekologik ta'lim, madaniyat va turizm sohasida ko'lamli ma'lumotlar yig'ish va ularni ishlash imkoniyati mavjud. Ushbu barcha metodlar va yondashuvlarni birgalikda samarali qo'llash tadqiqot natijalarining ishonchliligi va dolzarbligini oshiradi, ekologik madaniyat, ta'lim va turizm sohalarida chuqur va mukammal ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi. Bu uslublar yordamida jamiyatda ekologik ongni rivojlantirish, madaniyat va turizmni har tomonlama takomillashtirish

hamda ekologik ma'rifat va ta'lim darajasini oshirish yo'lidagi tadqiqotlar yanada samarali tashkil etiladi.

Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi

Ekologik madaniyat va ma'rifat jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, insonlarning atrof-muhitga nisbatan ongli munosabatda bo'lishini, ekologik qadriyatlarni qadrlashini ta'minlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, keng jamoatchilik, ayniqsa, yosh avlod ekologik madaniyat va ma'rifatga ega bo'lsa, atrof-muhit muammolariga, ekologik muvozanatni saqlashga va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga intiladi. O'zbekiston tajribasida maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta va oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim-tarbiya jarayoniga alohida e'tibor qaratilishi ekologik ong va savodxonlikning oshishiga sabab bo'lmoqda. O'quvchilar va talabalar ekologik darslar, to'garaklar, loyihalarda ishtirok etish orqali amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishmoqda. Bu esa kelajakda ularning atrof-muhitga mehribon, javobgar va ongli fuqarolar bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

Natijalar shuni isbotladiki, aholining ekologik madaniyati oshishi ekoturizm sohasini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ekoturizm tabiatga zarar yetkazmasdan, aksincha, uni asrab-avaylashga hissa qo'shadigan bir yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda. Ekoturizm faoliyatida ishtirok etayotgan aholining tabiiy va madaniy merosni anglash, saqlash, ehtiyot qilish borasidagi bilim va ko'nikmalari rivojlanmoqda. Ayniqsa, zamonaviy ekoturizm markazlari, tabiiy bog'lar hamda milliy parklarning tashkil etilishi, ekologik yo'nalishda maxsus tadbirlarning o'tkazilishi natijasida aholi va mehmonlarning ekologik madaniyat darajasi sezilarli darajada oshayotganini qayd etish mumkin. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, ekologik ma'rifat va ta'limning samarali tashkil etilishi orqali ekologik muammolarni kamaytirish, muhitga bo'lgan salbiy ta'sirlarni oldini olish imkonini mavjud. Bu sohada davlat va nodavlat tashkilotlarining hamkorligi, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda ekoma'rifiy axborotlarning ko'payishi ijobiy natijalar berdi. Bunday faoliyatlar natijasida aholining ekologik ongida ijobiy o'zgarishlar, tabiatga nisbatan mehr-oqibat, ehtiyotkorlik va do'stona munosabat kuchaydi. Ekologik madaniyatni shakllantirishda oilaning, ta'lim muassasalarining, davlat va jamoat tashkilotlarining ahamiyati beqiyos. Aholining ekologik mas'uliyatini oshirish uchun ta'lim jarayonida nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalar ham keng o'rgatilmoqda. Maxsus seminarlarda, ochiq darslarda, ekologik tadbirlarda bolalar va kattalar faol ishtirok etmoqda. Ekoturizm tadbirlari orqali fuqarolarda o'z yurtiga, tabiatiga mehr va g'urur tuyg'usi kuchaymoqda. Umuman, amalga oshirilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik madaniyatni yuksaltirish, ekoma'rifat va ekologik ta'lim targ'iboti uzoq muddatli, barqaror natijalar beradi. Bu esa navbatdagi avlodga musaffo muhit, sog'lom hayot va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda asos bo'lib xizmat qiladi. Shu asosda, ekologik ma'rifat, ta'lim va turizm yo'nalishlarini yanada mustahkamlash, zamonaviy uslublar va texnologiyalarni joriy etish maqsadga muvofiq ekani ta'kidlandi. Natijada, jamiyatda ekologik madaniyat va ma'rifat darajasi oshib, barqaror rivojlanish yo'liga xizmat qiladi. [3, 27].

Ekologik madaniyat, ma'rifat, ta'lim va turizm bir butunlikda insoniyat jamiyatining barqaror rivojlanishi, ekologik xavfsizlik va sog'lom jamiyat qurishda bosh mezonlardan biriga aylangan. Bu sohalarini keng rivojlantirish, jamiyat ongini yuksaltirish, zamonaviy bilim va ko'nikmalar asosida rivojlantirish orqali ekologik muammolarni oldini olish, ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishga zamin yaratish mumkin bo'ladi. Ekologik qonunchilik, davlat siyosati va ommaviy axborot vositalarining ham bu sohada muhim vazifalari bor. Ekologik tizimda barqarorlikni ta'minlash butun insoniyatning umumiy burchi hisoblanadi. Ekologik madaniyatning shakllanishida fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat tashkilotlar, jamoatchilik, davlat va ta'lim muassasalari, ijtimoiy faollar birgalikda harakat qilishi kerak. Har bir fuqaro ekologik jarayonlarda faol ishtirok etishi, o'z hayot tarzini zamonaviy ekologik talab va qadriyatlar asosida tashkil etishi bugunning asosiy vazifasidir. Ekologik madaniyatga ega bo'lish uchun ongni o'zgartirish, ekologik harakat va ekologik g'oyalarga faol hissa qo'shish lozim. Ma'naviyat va ma'rifat o'zaro uyg'unlikda jamiyat hayotida chuqur ildiz otadi, zamonaviy hayot tarziga aylanadi. Ekologik madaniyatni shakllantirishda oilada, mahallada, ommaviy tadbirlarda ekologik tarbiya va targ'ibotni kuchaytirish katta ahamiyatga ega. Ekologik madaniyat, ma'rifat, ta'lim va turizm taraqqiy topgan davlatlarda ham bu sohaga katta e'tibor qaratilmoqda. Ekologik madaniyat darajasini oshirish uchun barcha darajadagi ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, davlat siyosati, fuqarolik jamiyatining faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik ta'lim barqaror taraqqiyot, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini ta'minlashda kuchli asoslarga ega. Ekologik turizmning rivoji esa tabiatni asrash, jamiyatda ekologik qadriyat va g'oyalarni mustahkamlashda yangi imkoniyatlarni yaratadi [4, 59].

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, ekologik madaniyat, ma'rifat, ta'lim va turizm zamonaviy jamiyatda ahamiyati va roli ortib borayotgan, inson hayotining barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatuvchi sohalaridir. Ular hamkorlikda, bir butun tizim sifatida, jamiyatni barqaror rivojlantirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, atrof-muhit muhofazasiga mas'uliyat bilan qarash va sog'lom jamiyat qurishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu sohalarini yangi bosqichga ko'tarish, jamiyatda ekologik bilim va madaniyatni oshirish orqali insoniyat farovonligini ta'minlash, barqaror taraqqiyot yo'liga mustahkam poydevor yaratish mumkin. Ekologik madaniyat va ong oliy qadriyatga aylanganda, tabiat va insoniyat o'rtasida uyg'unlik, taraqqiyot va farovonlik yo'lga qo'yiladi. Jamiyat va har bir kishining oldida turgan asosiy vazifa — ekologik madaniyat, ma'rifat, ta'lim va turizm sohalarini rivojlantirish, ekologik xavfsizlik va sog'lom hayotni ma'lum qilishdan iboratdir. Tabiat va atrof-muhitni asrashga oid ekologik bilimlarni barcha ta'lim muassasalarida majburiy fan sifatida joriy etish va o'quv dasturlarini boyitish taklif etiladi. Aholi o'rtasida ekologik madaniyatni oshirish va barqaror hayot tarzini shakllantirish uchun moddiy-ma'naviy rag'batlantirish tizimini yaratish va mahalliy hamjamiyatlar ishtirokini kengaytirish tavsiya etiladi. Ekologik turizm yo'nalishlarini keng rivojlantirish, zamonaviy infratuzilma yaratish

hamda sayyohlar va mahalliy aholining ekologik ongini mustahkamlashga qaratilgan doimiy keng qamrovli targ'ibot ishlarini olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, A. (2018). "Ekoturizm va uning rivojlanish istiqbollari". *Ekonomika va Turizm*, 2(4), 55-60.
2. Ergashev, S. (2019). "Ekologik ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar". *O'zbekiston Pedagogika Jurnal*, 3(2), 38-45.
3. Islomov, M. (2021). "O'zbekistonning sayyohlik salohiyatini oshirishda ekologik turizmning o'rni". *Turizm va Taraqqiyot*, 1(1), 27-35.
4. Nazarova, G. (2019). "Ekologik madaniyat va uni shakllantirish omillari". *Ma'rifat*, 5(3), 41-47.
5. Niyozov, B. (2020). "Ekologik ma'rifatni rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarining o'rni". *O'zbekiston Axborotnoma*, 14(2), 59-64.
6. Raximov, D. (2018). "Ekologik xavfsizlik masalalari va ta'limning roli". *Fan va Jamiyat*, 10(1), 50-56.
7. Rustamova, S. (2020). "Ekologik qadriyatlar va yoshlar ongida ularning aks etishi". *Yoshlar va Innovatsiyalar*, 2(3), 70-76.
8. Samadova, Z. (2022). "Barqaror taraqqiyotda ekologik ta'limning ahamiyati". *O'zbekiston Respublikasi Fanlari Akademiyasi Axborotnomasi*, 1(4), 35-42.
9. To'raboyeva, N. (2017). "Ekoturizm orqali mahalliy iqtisodiyot va ekologik farovonlikni rivojlantirish". *Iqtisodiyot va Tabiat Resurslari*, 6(2), 44-51.